

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ ZAMAN VE KİP ÇEKİMLERİNDE BİRLEŞİK YAPILAR ÜZERİNE

Gürer GÜLSEVİN*

Türkiye Türkçesindeki “Zaman ve Kiplerin Birleşik Çekimi” üzerine gramerlerimizde yazılanlar dolayısı ile kendi kendimize yönelteceğimiz bazı sorular vardır. Örnek olarak;

- “Birleşik Zaman” terimi (adlandırması) doğru mudur? Bir fiil (oluş, kılış, eylem vs.) birden çok zamanda mı yapılmaktadır? Bir fiil birden çok zamanda gerçekleşebilir mi?
- “**yap-acaktım**” yapısında fiilin zamanı nedir? “Gelecek Zamanın Hikayesi” midir? Yani, zaman “Gelecek Zaman” mıdır? Sondaki “**tim**” (< **i-dim**) “Kip” mi bildirmektedir?
- “Birleşik Zaman” çekimi dediğimiz yapılarda asıl fiile gelen ek mi zaman bildirir, yoksa **i-** fiili üzerine getirilen ek mi?
- “**iç-erdim**” (< **iç-er i-dim**) yapısı hangi zamandır? İngilizcede ‘**used to**’ şeklinde kurulan, fakat Türkçede yoktur denen yapı gerçekten dilimizde mi yoktur, yoksa dilbilgisi kitaplarında mı bulunmaz?
- “**iç-erdi** (< **iç-er i-di**)” yapısı ile “**iç-er ol-du**”; ya da “**iç-ecekti** (< **iç-ecek i-di**)” yapısı ile “**iç-ecek ol-du**” şekilleri arasında eklerin dizilişi açısından bir fark var mıdır?
- “**iç-ecek ol-du**” yapısına (**ol-du**’dan dolayı) “Görülen Geçmiş Zaman” çekimi diyebiliriz de “**iç-ecek i-di**” yapısına niçin “Gelecek Zaman(ın Hikayesi)” deriz.
- Cümle yapılarında “**gelecekti** (< **gel-ecek i-di**)” şeklini “fiil cümlesi” olarak değerlendiririz. Acaba “**gelecektir** (< **gel-ecek tur-ur**)” yapısı “isim cümlesi” mi oluşturur “fiil cümlesi” mi?

Bu ve benzeri bazı konulara gramer kitaplarımızın verdiği cevaplar, Türkiye Türkçesinin dilbilgisini anlattığımız derslerde mantığımızı zorlamaktadır.

Çeşitli tarihi ve yaşayan lehçe gramerlerimizde, zaman ve kip çekimindeki birleşik yapıların “*normal çekimin üzerine i- (< er-) fiilinin çekimlenmiş halinin getirilmesi ile elde edildiği*”¹ görüşü kabul edilir:

- *Köktürkçe* **ti-r er-miş** ‘dermiş, der imiş’
- *Türkiye Türkçesi* **gel-irmiş < gel-ir i-miş**
yap-acaktım < yap-acak i-dim, gibi.

“Birleşik Zaman Çekimi” olarak adlandırılan bu yapılar;

* Doç.Dr. AKÜ. Uşak Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü.

¹ T. Tekin, “*Composite Verb Forms*” başlığında verir. “*The composite verb forms are made of a form of the auxiliary verb **ür-** preceded by a participle of a finite form*” diyerek, **er-** fiili ile yapıldığını belirtir (**A Grammar of Orkhon Turkic**, 1968 s. 193). Zeynep Korkmaz, “birleşik zaman”ı şöyle tanımlar: “**birleşik zaman** (Alm. zusammengesetztes Tempora; Fr. temps compose; İng. Compound tense) Bildirme ve tasarlama kiplerinin bağlı oldukları şekil ve zamanın görülen geçmiş zaman (hikaye), duyulan geçmiş zaman (rivayet) içinde meydana geldiğini veya şarta bağlı olarak ortaya çıktığını ifade etmek için kullanılan ve **i- (< er-)** ek fiilinin yardımıyla kurulan zaman: *Bilirdi* (< *bil-ir i-di*), *hatırlatıyordu* (< *hatırlat-ıyor i-di*), *kazanmıştı* (< *kazan-mış i-di*), *çalışıyormuş* (< *çalış-ıyor i-miş*), *gelseymiş* (< *gel-se i-miş*), *bakarsa* (< *bak-ar i-se*), *yazdıysa* (< *yaz-dı i-se*) vb. Karşıtı basit zaman”, (**Gramer Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s.28; M. Ergin “Yani aslında birleşik çekim faile bir fiil isminin **i-** fiili vasıtası ile isnadından ibarettir.” (**Türk Dilbilgisi**, 20. baskı, Bayrak Yayınları, İstanbul 1993, s.302; K. Bilgegil “Birleşik kiplerde, zaman eklerinin ikincisi, daima sabit bir fiilin, - ek fiilin - üç kipinden biri olur” (**Türkçe Dilbilgisi**, 2. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul 1982, s.271; H. Zülfikar “Zaman eklerinin üzerine **imek** fiilinin hikayesini ekleriz. ... Zaman eklerinin üstüne **imek** fiilinin rivayetini ekleriz” (**Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi**, Ankara Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1980, s.146-147.

| | |
|---|---|
| <i>sev-diydi</i> (< <i>sev-di i-di</i>) | Görülen (Bilinen) Geçmiş Zamanın Hikayesi |
| <i>gör-müştü</i> (< <i>gör-müş i-di</i>) | Duyulan (Anlatılan) Geçmiş Zamanın Hikayesi |
| <i>anlat-mışmış</i> (< <i>anlat-muş i-miş</i>) | Duyulan (Anlatılan) Geçmiş Zamanın Rivayeti |
| <i>bil-iyordu</i> (< <i>bil-iyor i-di</i>) | Şimdiki Zamanın Hikayesi |
| <i>sev-iyormuş</i> (< <i>sev-iyor i-miş</i>) | Şimdiki Zamanın Rivayeti |
| <i>gel-ecekti</i> (< <i>gel-ecek i-di</i>) | Gelecek Zamanın Hikayesi |
| <i>kır-acakmış</i> (< <i>kır-acak i-miş</i>) | Gelecek Zamanın Rivayeti |
| <i>iç-erdi</i> (< <i>iç-er i-di</i>) | Geniş Zamanın Hikayesi |
| <i>koş-armuş</i> (< <i>koş-ar i-miş</i>) | Geniş Zamanın Rivayeti |
| <i>bil-meliydi</i> (< <i>bil-meli i-di</i>) | Gerekliliğin Hikayesi |

vs. tarzında sınıflandırılmaktadır.

Yazımızın girişindeki sorulara cevaplar ararken, klasikleşmiş bu tasnif ve adlandırmalar (terimlendirmeler) üzerinde önerebileceğimiz bazı düzeltmeler ve eklenecek başlıklar bulunmaktadır. Bunlar:

I. TERİMLERLE (ADLANDIRMALARLA) İLGİLİ DÜŞÜNCELER

1. “Birleşik Zaman” başlığı², terim olarak düzeltilmelidir. Çünkü, herhangi bir fiil (oluş, kılış, eylem) “birden çok zaman”da gerçekleşmemektedir. Yani, yukarıdaki birleşik yapıların herhangi birinde, birden çok zaman kavramı bulunmamaktadır. Fiil, bir tek zamanda gerçekleşmektedir. Bu tür yapılarda eklerden biri “zaman”, diğeri “kip (tarz)” bildirmektedir. Fakat, “Birleşik Zaman” terimi, akıllarda birden çok zaman olduğu izlenimini doğurmaktadır. Bazı gramerlerimiz “Birleşik Zaman (veya Bileşik Zaman)” terimlerini kullanırken, bazıları da bir fiilin iki ayrı zamanda gerçekleşmeyeceği düşüncesinden hareketle, “Fiillerin Birleşik Çekimi” adlandırmasını tercih etmektedirler³.

2. *Fiil - (y)AcAK* **i - d i m** : (g e l - e c e k i - d i m)
Fiil - (I)r **i - d i m** : (i ç - e r i - d i m)
Fiil - (I)yor **i - m i ş s i n** : (s e v - i y o r i - m i ş s i n)

² Z. Korkmaz “birleşik zaman”, (**Gramer Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1992 s.28); H. Ediskun “bileşik zamanlı fiiller” (**Yeni Türk Dilbilgisi**, İstanbul 1988, s.195); K. Bilgegil “bileşik kipler” (**Türkçe Dilbilgisi**, Dergah Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1982, s.271); K. Demiray “bileşik zamanlı fiiller” (**Temel Dilbilgisi**, İstanbul 1970, s.130); O. Adalı “ikincil zaman ardılları” (**Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1979, s.48); T.N. Gencan “bileşik zamanlı eylemler”, (**Dilbilgisi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. baskı Ankara 1979, s.352.)

³ M. Ergin “Fiillerin Birleşik Çekimi” (**Türk Dilbilgisi**, Bayrak Yayınları, 20. Baskı, İstanbul 1993, s.302); T. Gülensoy “Fiillerin Birleşik Çekimleri (Birleşik Zaman)” (**Türkçe El Kitabı**, Bizim Gençlik Yayınları, Kayseri 1995, s.186)

şeklindeki yapılarda, ilk (**gel-**, **iç-**, **sev-**) fiile gelen ekin “ASIL ZAMAN”, **i-(< er-)** fiili üzerine gelen ekin ise “KİP” fonksiyonu taşıdığı söylenmektedir⁴. Yani, ‘**gelecektim**’ örneğinde asıl zaman ‘**-(y)AcAk**’, kip ise ‘**-tim**’ kabul edilmektedir. Bundan hareketle de yapıya “GELECEK ZAMANIN HİKAYESİ” adı verilir⁵.

Oysa, (büyük bir çoğunlukla) tam tersine, bu tür yapılarda birinci ek “KİP”, **i-(< er-)** fiili üzerine gelen ek ise “ZAMAN” bildirmektedir. Şöyle ki:

yap-acaktım (< yap-acak i-dim)

NE ZAMAN yapacaktım?

DÜN yapacaktım.

BİRAZ ÖNCE yapacaktım.

GEÇEN HAFTA yapacaktım.

O halde buradaki zaman, kullanılan zarflardan da anlaşılabilceği gibi, “GEÇMİŞ ZAMAN”dır. **i-(< er-)** fiiline gelen **-dim** eki asıl zamanı belirlemiştir. İlk fiile (**yap-**) gelen **-(y)AcAk** eki ise, burada “KİP” fonksiyonunu üstlenmiştir. Oysa bu çekime gramerlerimizin yaygın olarak verdiği ad “GELECEK ZAMAN(ın hikayesi)”dir⁶.

Bizce, **-(y)AcAktım** çekimi⁷, (büyük çoğunlukla) ‘gelecek zaman’ değil, ‘geçmiş zaman’ bildirir. Bu yüzden de “GELECEK ZAMANIN HİKAYESİ” yerine, “GEÇMİŞ ZAMAN(. . . . sı)” demek daha doğru olabilir. Buradaki önerimiz, “GEÇMİŞ ZAMANDA GERÇEKLEŞMEMİŞ NİYET KİPİ” denilmesidir.

3. Türklere İngilizce öğretmek için yazılmış gramerlerde, “**used to**” kalıbı verilmekte, bunun “terkedilmiş alışkanlık” bildirdiği ve Türkçede bu kipin bulunmadığı kaydedilmektedir. Genellikle verilen örnek de “**I used to smoke (Ben sigara içerdim)**” şeklindedir.

⁴ H. Ediskun, “**öğretmendem** kelimesiyle **geliyordum** kelimesinin zaman bakımından hiçbir ayrılığı olmaması gerekir” demektedir (a.g.e s.209). Ancak, **geliyordu** yapısını “Şimdiki Zamanın Hikayesi”, **gidecekti** yapısını da “Gelecek Zamanın Hikayesi” olarak vermektedir (a.g.e. s. 195-197)

⁵ Bu konudaki görüşler: O. Adalı “*İkincil zaman ardılları* [Z₂] : Eyleme, zaman ve istem ardıllarıyla gelen kavramlara ek olarak ikinci bir zaman boyutu da katabilir. Bu boyutu taşıyan ardıllar yüklem zoruyla birimleri değildir. Zorunlu olan zamana birincil zaman “Z₁”, zorunlu olmayana da “Z₂” denildi. İkincil zaman ardılları çağdaş Türkiye Türkçesinde tek başına kullanımı olmayan “İ-“ eyleminin belirli, belirsiz geçmiş -DI / -MIŞ ardıllarıyla oluşturduğu “idi”, “imiş” biçimlerinden “İ-” eyleminin düşmesiyle oluşur: Öyküleme (hikaye bileşik zamanı) ardılı: Birincil zaman ya da istem ardılı eklenmiş eylemin öykülendiğini belirtir... *vermeli/y/di, ver-ecek-ti...* *Eylemli yüklem ardıllarının sıralanışı*: Yüklemde eylemden sonra ilk sırada birincil zaman ve istem ardılları gelir. İkincil zaman kullanılmayacaksa, kişi ardılları onu izler. İkincil zamanın yeri, genel olarak birincil zamanla kişi ardıllarının arasındadır... Bu sıralanışa göre şöyle örnek verebiliriz: ... *ver-/i/-r-di-m, ver-/i/-yor-du-m, ver-ecek-ti-m...*” (Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1979, s.49-50); K. Bilgegil “Bileşik Kipler: İçinde ardı ardına iki zaman veya kip bulunan fiiller, bileşik kipli sayılır. Bunlar, önce birinci, sonra ikinci zamanın adı söylenerek belirtilmektedir: Mesala “Geliyordu” sözü birleşik kiplidir; çünkü hem “yor” hem de “du” kip ekini ihtiva etmektedir. Bu fiil şimdiki zamanın hikayesi kipindedir diye tanınır.” (Türkçe Dilbilgisi, Dergah Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1982, s. 27)

⁶ Eğer “**Ben bu işi yarın yapacaktım.**” bile dersek, yine “gerçekleşmemiş bir niyet” kipi kullanmış oluruz. Yani, **yarın yapılması planlanan iş yapılmamış, iş isten geçmiş, işin zamanı geçmiştir.**

⁷ **yap-acaktım** tarzındaki çekimler, büyük çoğunlukla geçmiş zaman bildirmektedir. Çok özel kullanışlarda “zaman kayması” olarak niteleyebileceğimiz durumlar da söz konusudur. Kullanılış sıklığında “geçmiş zaman” fonksiyonu, mukayese edilemeyecek kadar yaygındır.

Türkçeye çevrildiğinde de görülebildiği gibi, “**used to**” kalıbının karşılığı dilimizde **-(A)r -idi** şeklinde bulunmaktadır: **I used to smoke = Ben sigara içtim**. Ancak, biz “ilk ek **zaman**, ikinci ek **kiptir**” düşüncesinden hareketle, bu yapıyı “GENİŞ ZAMANIN HİKAYESİ” diye adlandırdığımızdan, dilimizde yok gibi gösterilebilmektedir.

Bizce, **-(A)r i-di** yapısı için kullandığımız “GENİŞ ZAMANIN HİKAYESİ” terimini de “GEÇMİŞ ZAMANIN TERKEDİLMİŞ ALIŞKANLIK KİPİ” olarak dilbilgisi kitaplarımıza yerleştirebiliriz.

Grammerlerimizde, asıl fiile gelen ekin zaman fonksiyonunda, **i- (< er-)** fiiline gelen ekin ise kip fonksiyonunda bulunduğu hükmünü yeni baştan değerlendirmeye tabi tutarsak, yukarıdaki çekimlerin dışında da birtakım değişik adlandırmalar önerebiliriz.

II. TABLOYA YENİ ŞEKİLLERİN EKLENMESİ ÖNERİLERİ

Birleşik yapılarda kullandığımız **i- (< er-)** fiili, Eski Türkçede ‘olmak’ anlamındadır. Hatta günümüzde bile “*ne i-düğü belirsiz adam*” tabirinde, ‘olmak’ anlamını sürdürmektedir. Bu fiil (**er- > ir- > i-**), Türkçenin her döneminde tıpkı ‘ekler’ gibi fonksiyonlu (bağımlı, gramatikal) bir morfem olarak kullanılmış, **gel-, yap-, otur-, sev-** gibi anlamlı (bağımsız, sözlüksel) bir morfem özelliği göstermemiştir.

i- (< er-) fiili ile aynı anlamda olan **ol- (< bol-)** fiili de, yardımcı fiil olarak fonksiyonlu (gramatikal) bir morfem özelliği gösterir. A. von Gabain, “Bağlı Fiiller, Yardımcı Fiiller” bahsinde, **er-, bol- ve tur-** fiillerini aynı başlık altında değerlendirmiş ve “bunların tabiatları gereği hiçbir zaman zarf-fiillerle değil, çekimli fiillere, yani tercihen isim durumunda olanlarla bağlandıklarını” kaydetmiştir⁸.

Türkçe Dilbilgisinin “Zaman ve Kiplerin Birleşik Çekimleri”nde **i- (<er-)** fiili ile genişletilmiş şekilleri tablolarımıza yerleştirdiğimize göre, benzer tarzdaki **ol- (< bol-)** fiili ile çekimlenen yapıları da, yine aynı gerekçelerle tasnife alabiliriz. Şöyle ki:

“*Ahmet sigara i ç - e r d i* (< i ç - e r i - d i) nasıl tablolarımızda yer alıyorsa,
“*Ahmet sigara i ç - e r o l - d u*” da yer alabilir.

Bunlardan birincisi (**i ç - e r d i**) “TERKEDİLMİŞ BİR ALIŞKANLIK” bildiren kip, ikincisi ise (**i ç - e r o l - d u**) “ESKİDEN OLMAYAN FAKAT YENİ BAŞLAMIŞ VE DEVAM ETMEKTE OLAN BİR ALIŞKANLIK” bildiren kip görevindedir. Her ikisinde de zaman “GEÇMİŞ ZAMAN”dır.

Özetle söylemek gerekirse, bizim önerimiz, “**iç-er i-di**” yapısını fiil zaman ve kipleri tablomuza aldığımız gibi, “**iç-er ol-du**” tarzındaki yapıları da tasniflerimize sokmamızdır.

Bu öneriye birkaç noktadan itiraz edilebilir:

1. ‘**ol- fiili müstakil bir fiildir**’, denilebilir.

⁸ A. Von Gabain (çeviren M. Akalın), Eski Türkçenin Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.87.

2. ‘**ol-** fiili, çekimlenmiş olan asıl fiilden ayrı yazılmaktadır’, diye düşünülebilir.

Bunlardan birinci itiraza hemen cevap verilebilir. ‘**ol-** fiili’ müstakil bir fiildir, ama **i-** (< **er-**) fiili de tıpkı ‘**ol-**’ gibi (hem de olmak anlamında) müstakil bir fiildir.

İkinci itiraz ise (**ol-** fiilinin çekimlenmiş fiilden ayrı yazılıyor olması), sadece şekle dayanan, imla ile ilgili bir itirazdır. Gramerimizde, fonksiyon ve dizim özelliklerinin imlaya kurban edilemeyeceği görüşünden hareketle, bu tasarrufa da izin verilebilir kanısındayım. Kaldı ki, diğer dillerin fiil çekim tablolarında esas fiilin çekimlenmesinde; ‘*birden çok*’, ‘*anlamları farklı*’, ‘*yazılışları ayrı*’ fiiller kullanılabilir. İngilizcede ‘**ol-**’ (*to be*) fiilinin kullanılışı ve “zaman ve kip çekimi” tablolarında gösterilen şu çekim konumuz için fevkalade dikkate değer bir husustur⁹:

| The Future Prograsive / Contuinuous Tense Fiil Çekim Tablosu | | |
|--|-------------------------------|--|
| A | I will be speaking English | <i>İngilizce konuşuyor olacağım</i> |
| F | You will be speaking English | <i>İngilizce konuşuyor olacaksın</i> |
| F | He will be speaking English | <i>İngilizce konuşuyor olacak</i> |
| İ | She will be speaking English | <i>İngilizce konuşuyor olacak</i> |
| R | It will be speaking English | <i>İngilizce konuşuyor olacak</i> |
| M | We will be speaking English | <i>İngilizce konuşuyor olacağız</i> |
| A | You will be speaking English | <i>İngilizce konuşuyor olacaksınız</i> |
| T | They will be speaking English | <i>İngilizce konuşuyor olacaklar</i> |
| İ | | |
| V | | |
| E | | |

Yine aynı kitaptan

| The Future Prograsive / Contuinuous Tense Fiil Çekim Tablosu | | |
|--|-------------------------------|---------------------------------------|
| A | I will have spoken English | <i>İngilizce konuşmuş olacağım</i> |
| F | You will have spoken English | <i>İngilizce konuşmuş olacaksın</i> |
| F | He will have spoken English | <i>İngilizce konuşmuş olacak</i> |
| İ | She will have spoken English | <i>İngilizce konuşmuş olacak</i> |
| R | It will have spoken English | <i>İngilizce konuşmuş olacak</i> |
| M | We will have spoken English | <i>İngilizce konuşmuş olacağız</i> |
| A | You will have spoken English | <i>İngilizce konuşmuş olacaksınız</i> |
| T | They will have spoken English | <i>İngilizce konuşmuş olacaklar</i> |
| İ | | |
| V | | |
| E | | |

Fonksiyonları ve tipleri aynı olan **i-** ve **ol-** fiillerine ayrı ayrı muamele ettiğimiz için¹⁰, hem gramer öğretiminde, hem de derslerdeki morfolojik ve sentaks incelemelerinde ikilikler doğmaktadır. Şöyle ki;

⁹ Yılmaz Hasdemir, “**Tenses And Grammar of Modern English (Modern İngilizcede Zamanlar ve Gramer)**” (Üçüncü genişletilmiş baskı) İzmir 1992, s.61.

NOT: İngilizce gramerden aktardığımız yukarıdaki tabloyu verirken, “dilimizin gramerini yazarken herhangi bir yabancı dilin gramerini örnek almayı düşünüyör değiliz. Amacımız, sadece, dilimizin işleyişinin gramer kuralları halinde dilbilgisi kitaplarına layığı ile sokulabilmesidir.

¹⁰ Örnek olarak, T. Banguoğlu, “Tasvir Fiilleri”, “Cevher Fiili” gibi ayrı bir ad altında “KARMAŞIK FİİLLER” başlığı koymuş ve bizim “Fiil Zaman ve Kiplerinde Birleşik Çekim” konusuna dahil edilmesini önerdiğimiz “yapacak ol-du” tarzındaki yapıları orada ele almıştır. Banguoğlu’nun verdikleri özetle şöyledir: “Karmaşık Fiiller: *Ernek* durum fiilinin yanbaşında *olmak X bolmak* oluş fiili yine salt fiil olarak Eski Türkçeden beri yardımcı fiil işleyişinde görülür. *Olmak* fiili bir yandan adlara ve sıfatlara gelerek birleşik fiil tabanları meydana getirmekle birlikte (bkz. § 278 *iyi olmak, baba olmak*) bir yandan da cevher fiili eklerine benzer bir tarzda bazı sıfatfiillere gelerek oluş ve kılışın zamanı ve tarzıyla ilgili özellik taşıyan birleşikler yaratmıştır: *öğrenmiş olmak, gelir olmak, işitmez olmak, satacak olmak* gibi. Türkçenin fiil tabanı kadrosunu daha da çeşitlendiren bu birleşikler karmaşık fiil (verbe complexe) adını veririz. ... Yapıldıkları sıfatfiillerin ait oldukları zaman kesimlerine göre anlatım kazanan

- **gel-ecekti** (< g e l - e c e k i - d i) çekiminin yapısı incelenirken
gel- → fiil
-ecekti → “GELECEK ZAMAN(IN HİKAYESİ, 3. Teklik kişi)”(veya -ecek sıfat-fiil, i- ek-fiil, -di hikaye çekimi)olarak verilmektedir.
- **gel-ecek ol-du**’da ise
gel- → fiil
gel-ecek → bu fiilin -ecek ile yapılmış sıfat-fiil (partisip) hali,
ol-du → ol- fiilinin “GÖRÜLEN (BİLİNEN) GEÇMİŞ ZAMANI” olarak gösterilir.

Yani yukarıdaki çekimler, gramerimizde iki ayrı zaman olarak değerlendirilirler. “gel-ecekti” yapısında zaman, gramerlerimize göre “GELECEK ZAMAN”dır, “gel-ecek oldu”da ise “GEÇMİŞ ZAMAN”dır. Oysa, ikisindeki **-ecek** de aynı **-ecek**’tir (sıfat-fiil). İkisinde de -ecek üzerine fonksiyonlu birer morfem olarak müstakil fiiller (**i-** veya **ol-**) getirilmiştir.

Buna benzer bazı yapılar hakkındaki önerilerimizi şöyle gösterebilir.

i- (< er-) fiili ile

| Kullanılışı | Önerilen ZAMAN | Adlandırma KİP | Kullanılagelen Adlandırma |
|---------------------|------------------|------------------------|---------------------------|
| <i>iç-er i-di</i> | geçmiş (görülen) | terkedilmiş alışkanlık | Geniş Zamanın Hikayesi |
| <i>iç-er i-miş</i> | geçmiş (duyulan) | terkedilmiş alışkanlık | Geniş Zamanın Rivayeti |
| <i>iç-ecek i-di</i> | geçmiş (görülen) | gerçekleşmemiş niyet | Gelecek Zamanın Hikayesi |

ol- (< bol-) fiili ile

| kullanılışı | Önerilen ZAMAN | Adlandırma KİP | Kullanılagelen Adlandırma |
|----------------------|------------------|--------------------------|---------------------------|
| <i>iç-er ol-du</i> | geçmiş (görülen) | yeni başlamış alışkanlık | //////////////////// |
| <i>iç-er ol-muş</i> | geçmiş (duyulan) | yeni başlamış alışkanlık | //////////////////// |
| <i>iç-ecek ol-du</i> | geçmiş (görülen) | | //////////////////// |

1989 yılından beri lisans üstü programlarda yürüttüğümüz derslerde, öğrencilere bu yöndeki görüşlerimizi anlatmakta ve bu noktalardan hareketle Türkçede ne kadar “Birleştirilmiş Zaman ve Kip Çekimi” elde edebileceğimiz yolunda denemeler yaptırmaktaydık. Bu denemeler sonunda, Türkçedeki zaman ve kip çekimleri tablosu 30 başlık (5 zaman + 4 kip + bunların hikaye, rivayet ve şartları) olarak değil de, 100’den fazla olarak ortaya çıkmaktadır.

100’ün üstündeki çekim şekillerinden bazıları 6 ayrı kişi ile (1., 2., 3. teklik ve 1., 2., 3. çokluk) çekimlenememektedir. O türlü olanlar özel kullanımlar olarak düşünülüp tablolara sokulmayabilir. Ama, 6 ayrı kişi ile, aynı fonksiyonu gösterecek şekilde çekimlenen yapılar belirlenip “Fiil Zaman ve Kipleri” tablolarına dahil edilebilir, kanısındayız.

karmaşık fiiller üç çeşittir: 1. Öncelik fiilleri (verbe antérieur), 2. Başlama fiilleri (verbe inchoatif), 3. Niyet fiilleri (verbe intentionnel). **A. Öncelik Fiilleri:** Geçmiş sıfatfiili (-miş sıfatfiili) ile yapılırlar... *Anlamış oldum. Görmüş oluyorsunuz. Bitirmiş olacağız...* **B. Başlama Fiilleri:** Geniş zaman sıfatfiili ile yapılırlar... *Gelir oldum. Utanır olmuş... Yalvarır olacaklar.* **C. Niyet Fiilleri:** Gelecek zaman sıfatfiili ve içi hal sıfatfiili ile yapılırlar... *Verecek olmuştun, almamış. Oturacak oldular, sonra vazgeçtiler...*, (Türkçenin Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları 4. baskı, Ankara 1995, s. 482-486)

SONUÇ

Hem ana dili öğretimimizde çıkan zorlukları, hem de yabancılara Türkçe öğretirken içine düştüğümüz yanlışlıkları ortadan kaldırabilmek için, Türkiye Türkçesindeki fiil zaman ve kip çekimlerini yeniden incelememiz ve ayrıntılı sınıflandırmaların bulunduğu tablolar geliştirmemiz gerektiği ortadadır. Konunun burada, gramercilerimizin görüş, öneri ve eleştirilerine sunulabilmesi için, deneme niteliğinde birkaç başlık sunmak istiyoruz. Bu tabloda kip ve zaman çekimlerinin adlarını da belirtmek istemiyoruz. Ayrıca, bunların sadece birer fonksiyon göstermediği de bilinmelidir. 6 ayrı kişi ile çok sayıda örnek cümle üzerinde yapılacak farklı incelemeler, yapıların en baskın fonksiyonlarını ve en doğru adlandırmalarını belirleyecektir. Yapılacak eleştiri, öneri ve çalışmalar sonucunda, mevcutlardan daha doğru tablo ve adlandırmaların elde edileceğini umuyoruz.

| | |
|-------------------------------|--|
| F - (A)r i-di | <i>Geçen yıla kadar ben de sigara ıçerdim.</i> |
| F - (A)r ol-du | <i>Günlük derter yüzünden ben de sigara ıçer oldum.</i> |
| F - (A)r ol-acak | <i>Hatta bu gidişle siz de sigara ıçer olacaksınız.</i> |
| F - mış i-di | <i>Geçen sene Divanu Lugati't-Türk'ü okumuştunuz.</i> |
| F - mış ol-du | <i>Benim sayemde Orhun Yazıtlarının bütün metnini okumuş oldunuz.</i> |
| F - mış ol-acak | <i>Bu ders yılının sonunda hepiniz Köktürk yazıtlarının metnini okumuş olacaksınız.</i> |
| F - mış ol-acak i-di | <i>Misafir gelmeseydi, bütün derslerimi bitirmiş olacaktım.</i> |
| F-mıştir | <i>Öğretmen dersi bitirmiştir.</i> |
| F - (l)yor ol-acak | <i>Yarın bu saatlerde yüzüyor olacaksınız.</i> |
| F - mAlı | <i>Önümüzdeki haftaya kadar gömlekleri bitirmeliyim.</i> |
| F - mış ol-malı | <i>Önümüzdeki haftaya kadar gömlekleri bitirmiş olmalıyım</i> |
| F-mış ol-mak zorundayım | <i>Önümüzdeki haftaya kadar gömlekleri bitirmiş olmak zorundayım</i> |
| F-mış ol-ma+iyelik gerek-iyor | <i>Önümüzdeki haftaya kadar gömlekleri bitirmiş olmam gerekiyor.</i> |

**SİZCE YUKARIDAKİ MÜSTAKİL YAPILAR
BELİRLİ BİRER ZAMAN VE/VEYA KİP ÇEKİMİ
YAPMAMAKTA MIDIR ?**

KAYNAKLAR

- 📖 Oya Adalı, **Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1979
- 📖 Tahsin Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları (4. Baskı), Ankara 1995
- 📖 Kaya Bilgegil, **Türkçe Dilbilgisi**, (2. Baskı) Dergah Yayınları, İstanbul 1982
- 📖 Kemal Demiray, **Temel Dilbilgisi**, İstanbul 1970
- 📖 Haydar Ediskun, **Yeni Türk Dilbilgisi**, İstanbul 1988
- 📖 Muharrem Ergin, **Türk Dilbilgisi**, (20. Baskı) Bayrak Yayınları, İstanbul 1993
- 📖 A. von Gabain (Çeviren Mehmet Akalın), **Eski Türkçenin Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998
- 📖 Nejat Gencan, **Dilbilgisi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, (4. Baskı) Ankara 1979
- 📖 Tuncer Gülensoy, **Türkçe El Kitabı**, Bizim Gençlik Yayınları, Kayseri 1995
- 📖 Yılmaz Hasdemir, “**Tenses And Grammar of Modern English (Modern İngilizcede Zamanlar ve Gramer)**” (Üçüncü genişletilmiş baskı) İzmir 1992,
- 📖 Zeynep Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1992
- 📖 Talat Tekin, **A Grammar of Orkhon Turkic**, 1968
- 📖 Hamza Zülfikar, **Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi** (3. Baskı), Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1980

VII. Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul 1999